

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА АГРАРНОТО ПРОИЗВОДСТВО В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 80-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК – ПОЛИТИКА И ПРАКТИКА

Венета Гайдаржиева
Тракийски университет, Стара Загора

Резюме

В средата на ХХ-ти век, в развитите индустриални държави съществува убеждението, че научно-техническият и технологичен прогрес ще способства за предотвратяване на икономическите, социалните и екологичните кризи и ще осигури устойчиво развитие. Тази идея се приема много добре и в тогавашните социалистически страни. Днес устойчивото развитие е фундаментална цел, която е заложена в Договора за Европейския съюз. Световната икономическа и финансова криза показва, че то е от основно значение в дългосрочен план. Устойчивото развитие на аграрното производство в дългосрочен план се визира и в официалните документи на държавната власт в България до 1989 г. През 80-те години на ХХ век, при условия на криза в политическата система на социализма и на централно-планираната икономика отново се търсят начини за устойчивост на социално-икономическото развитие, в частност и на аграрното производство. Еволюцията в стопанското развитие през 80-те години на тоталитарна България диктува тенденция към децентрализация чрез самоуправление; изграждане на крупни научно-производствени комплекси, субсидирани от държавата за авангардни технологии, стимулиране на частната инициатива и пазарните отношения чрез личните стопанства и изграждането на малки и средни предприятия и др. Всичко това са стъпки към либерализиране на икономиката и държавното управление, което по същество е необходимата промяна и трансформация към нов етап на устойчивост в развитието.

Ключови думи: устойчиво развитие, аграрно производство, регионално развитие, регионална политика.

Key words: sustainable development, agricultural production, regional development, regional policy.

JEL: N14, O21, P21, Q18, R11.

Увод

Концепцията за устойчиво развитие се ражда през втората половина на ХХ-ти век и се фокусира върху взаимозависимостта между икономическото, социалното и екологичното развитие на съвременното общество. В развитите индустриални държави съществува убеждението, че научно-техническият и технологичен прогрес ще способства за контролиране и предотвратяване на икономическите, социалните и екологичните кризи. Тази идея се приема много добре и в тогавашните социалистически страни. През последните години, ЕС показва категоричния си ангажимент да постигне устойчиво развитие и успешно го включва в много свои политики. Световната икономическа и финансова криза показва, че възстановяването на доверието във финансовата система и на стабилността на икономиката е първостепенна цел за излизане от рецесията и стъпване на пътя на устойчивото развитие, където се насърчава заетостта, социалното включване, инвестирането в умения и технологии за увеличаване на икономическия растеж, за постигане на дълготраен просперитет и опазване на околната среда. Една от приоритетните области в Националната стратегия за устойчиво развитие на Република България (2007) е устойчивото потребление и производство за постигане на повече блага с по-малко ресурси.

Устойчивото развитие на аграрното производство в дългосрочен план се визира и в официалните документи на държавната власт в България до 1989 г. През 80-те години на ХХ век, при условия на криза в политическата система на социализма и на централно-планираната икономика се търсят начини за устойчивост на социално-икономическото развитие, в частност и на аграрното производство.

Икономическата политика за устойчиво аграрно производство

През 1981-1985 г. (осмата петилетка) се провежда национална политика за повсеместна интензификация, автоматизация и химизация на икономиката, за комплексно задоволяване потребностите на гражданите. Това включва развитие на материално-техническата база, интензификация на народното стопанство на основата на по-голяма ефективност и качество на общественото производство, усъвършенстване на организацията на труда, комплексно решаване на екологичните проблеми и др. Предвижда се обемът на селскостопанската продукция да се увеличи с 20-22%, като се осигури по-нататъшно усъвършенстване на структурата на производството и внедряване на промишлени технологии. С изпреварващи темпове да нараства продукцията на животновъдството.

Главната задача на селското стопанство през 1986-1990 г. (деветата петилетка) е чрез обно-

вяване и модернизация на материално-техническата база и внедряване на постиженията на научно-техническия прогрес да осигури *устойчиво развитие на производството* с цел целогодишно да се задоволяват нарастващите потребности на населението от продоволствие и на преработващата промишленост от суровини. През деветата петилетка се предвижда осъществяване на технологично преустройство, разработване и внедряване на научнообосновани системи на земеделие и съвременни методи на управление на добивите от културите и продуктивността на животните за по-пълното използване на природно-климатичните условия и материалните, трудовите и финансовите ресурси на отрасъла. Изисква се прилагането на принципно нови технологии по целия биологичен цикъл, които осигуряват намаляване на разходите на енергия и материали и системно повишаване на почвеното плодородие: минимални почвозащитни обработки; съвременни разсадни технологии при отглеждането на зеленчуците и тютюна; интегрирана растителна защита със засилване на биологичните средства и широко прилагане на малообемното и ултрамалообемното пръскане; природосъобразно отглеждане на животните и други технологии на основата на специализация по породни и производствени направления в животновъдството.

Стратегически направления в развитието на селското стопанство да бъдат зърнено-фуражното производство и животновъдството. Производството на месо и мляко да нарасне с 15-16%. През деветата петилетка фуражният проблем да се реши чрез въвеждане на интензивни технологии при отглеждане на фуражните култури, нови методи за обработване на растителните отпадъци и внедряване на ефективна научна система за хранене на животните. Профилактиката и здравеопазването на животните да се приведат в съответствие с високата концентрация на производството, като се намали смъртността и се увеличи плодовитостта им.

Да се въведат нови системи от машини и съоръжения за комплексна механизация и автоматизация на производството. С предимство да се осигуряват техника и апаратура за новите системи на обработка на почвата, отглеждане и прибиране на културите, особено на фуражите, за съвременни методи на генетичното инженерство в селекцията и развъждането, планинското и полупланинското земеделие, зеленчуковото и тютюневото производство. Да се осъществи и комплексна механизация на фуражното производство. Да се преустрои материалната база в млечното говедовъдство и овцевъдството с оглед внедряване на нови технологии и подобряване условията на труд и бит. С предимство да

се обнови ремонтната база и увеличи производството на резервни части.

Да се изгради материално-техническата база, необходима за преминаване към по-високи темпове на хидромелиоративно строителство през следващите години. Да се осигури ефективна защита на почвата от водна и ветрова ерозия и химическо замърсяване, запазване и увеличаване на хумусното ѝ съдържание и повишаване на плодородието ѝ. Да се възстанови почвеното плодородие на 5 млн. дка. По-нататъшната химизация на селското стопанство да се осъществява при спазване на изискванията за ефективност от единица активно вещество и опазване на природната среда.

Икономическа практика и резултати

През 1983 г. започва подготвянето на регионални директиви за дългосрочно развитие на производството в разчет до 2000-та година. Например, Изпълнителният комитет на ОНС (Окръжен народен съвет) – гр. Ст. Загора подготвя съображения относно концентрация и специализация на общественото производство и усъвършенстване на неговата структура и основни показатели за социалното развитие на окръга през деветата петилетка и до 2000 г. В процеса на разработката се вземат предвид всички направени до този момент прогнози, дългосрочни планове, програми и други документи, приети от ОК (Окръжен комитет) на БКП и ОНС [1].

Изходно начало при разработване на прогнозата за развитието на селското стопанство е *по-пълното задоволяване нуждите на населението от окръга с хранителни продукти* съобразно рационалните норми за потребление и приноса на окръга в националните баланси.

За преодоляване изоставането в животновъдството се предвижда да се увеличи производството на месо в обществените, помощните и личните стопанства в 2000 г. спрямо 1980 г. с 95,3 на сто, на млякото с 84 на сто, на яйцата 2,2 пъти.

Броят на кравите в обществените стопанства да остане на нивото на 1983 г., като се увеличи млечността от 2 828 литра през 1980 г. на 4 020 л. в 1985 г. и 5 400 литра в 2000 г. За решаването на проблема с говеждото месо да се развие ново направление в говедовъдството – крави за месо. Техният брой да се увеличи от 1 000 бр. през 1985 г. на 8 000 бр. през 2000 г. Постигането на високи добиви да се осъществи чрез създаването на специализиран тип крави, подходящи за отглеждане в условията на интензивна експлоатация и ефективно оползотворяване на фуражите.

Броят на овците-майки в обществените сто-

панства да се запази на нивото на 1980 г. от 180 000 бр., а в помощните и личните стопанства да се увеличат от 110 000 бр. на 200 000 бр. през 2000 г. Въз основа на местната овца по пътя на чистопородното развъждане и хибридизация се предвижда да се достигне 180-200 литра мляко от овца. Броят на тези овце от 12 000 бр. през 1985 г. да нарасне на 40 000 бр. през 2000 г. От тях да се получава и по 110-120 приплоди от 100 овце-майки и добив на вълна от 7 до 8 кг. Производството на свинско месо е предвидено да нарасне от 5 075 т през 1980 г. на 12 960 т през 2000 г. Предвижда се през деветата петилетка построяване на нов свинекомбинат за 56 000 броя угоени свине. В 1985 г. 100% от угоените свине да бъдат хибридни. В птицевъдството не се предвижда увеличаване на материално-техническата база, освен пуска на птицекомбината край гр. Чирпан и разширението на птицекомбината в гр. Ст. Загора през петилетката.

Растениевъдството да се развива при намаляване на обработваемата земя. До 1980 г. са отчуждени 96 хил. дка земя, от която 79 хил. дка обработваема земя, а до 2000 г. се предвижда да се отчужди още 153 хил. дка, от която обработваема 125 хил. дка или общо да бъдат отчуждени 249 хил. дка, от която 204 хил. дка обработваема. Съгласно програмата за рекултивация се предвижда биологически да бъде рекултивирана и върната към обработваемата земя 54 хил. дка. За да се компенсира намалението на площите се предвижда да се усвоят 32 хил. дка изоставени слабо продуктивни и заблатени земи. Предвижда се увеличаване коефициента на уплътняване на земя чрез сеитбата на предкултури, втори култури, подпокровни и междинни култури като се достигне използването на земята от 1,08 за 1980 г. на 1,27 през 1985 г. и 1,50 за 2000 г. Някои съществени изменения ще настъпят и в структурата на обработваемата земя. Увеличават се площите на трайните насаждения като относителният дял в обработваемата земя нараства от 9,6 на сто на 15 на сто. Нарастването е основно за сметка на лозята и етерично-маслените култури. Овощните насаждения се запазват на същото ниво. Площите на зърнените култури се намаляват с 40 хил. дка. Вътре в структурата се завишават площите на пшеницата, а отпада царевичата, отглеждана на неполивни площи, намаляват се площите на ечемика и нискодобивните зърнени култури - овес, ръж, сорго и др. Увеличават се площите на соята от 15 хил. дка на 60 хил. дка. Намаляват се площите на техническите култури от 210 хил. дка на 178 хил. дка. Слънчогледът се запазва на същата площ, отпада напълно захарното цвекло, намаляват се значително площите

на тютюна. По площ памука намалява от 73 хил. дка на 40 хил. дка, но се поставя изцяло на поливни условия и добивът се запазва. Увеличават се площите на зеленчуците с 10 хил. дка с оглед по-пълното задоволяване потребностите на населението и увеличаване дела в националните баланси.

Предвиденото усъвършенстване на материално-техническата база и интензивните методи на производство осигуряват чувствително увеличаване на средните добиви. При пшеницата от 380 кг през 1980 г. средният добив да нарасне в 2000 г. на 650 кг, ечемика съответно от 351 кг на 520 кг, на царевичата за зърно от 442 кг на 1200 кг, слънчогледа от 117 кг на 280 кг, памука от 73 кг на 250 кг, домати от 3 084 кг на 4 600 кг, гроздето от 600 кг на 1 300 кг, силажната царевича първа култура от 1 074 кг на 6000 кг и люцерната за сено от 575 кг на 2 000 кг. С разчетните площи и средни добиви да се осигурява значително нарастване на растениевъдната продукция. Производството на зърно да нарасне в 2000 г. спрямо 1980 г. със 79%, от което на зърнено хлебните с 2,4 пъти и зърнено фуражните с 41%. Производството на ориз да нарасне три пъти, на слънчоглед близо три пъти, зеленчуци с 93%, плодове 2,3 пъти.

За обезпечаване на заложеното селскостопанско производство се предвиждат общо 947 млн. лв. капитални вложения за четирите петилетки (до 2000 г.), като основната част да се насочат за подобряване на материално-техническата база на животновъдството и най-вече за младите разплодни животни, за съхранение и поддържане на машинотракторния парк, за трайни насаждения и основно стадо. Средствата за селскостопански машини да се насочват предимно за обновяване на машинотракторния парк с нова високодобивна техника и премахване на физически тежкия и непривлекателен труд.

Навлизането на високодобивна селскостопанска техника да спомогне за чувствително намаление на трудовите ресурси. Заетите в селското стопанство от 35 187 броя през 1980 г. да се намалят на 26 000 броя през 2000 г. или с 9 187 броя. Предвижда се чувствително завишение на заетите специалисти с висше и средно-специално образование и на квалифицираните работници. Относно внедряване на научно-техническите постижения и новите технологии в селското стопанство на окръга през 1984 г., Окръжният аграрно-промишлен съюз подготвя информация за изпълнение Програмата по тези проблеми, приета в началото на 1984 г. В нея са включени общо 85 задачи с потенциален икономически ефект 9 451 000 лв. Те са поставени от две равнища - съответно от НАПС и ведомствено от ОАПС.

На равнище НАПС задачите са 12 - с потенциален икономически ефект 2 568 000 лв. На равнище ОАПС - 73 задачи с очакван икономически ефект 6 883 000 лв.

Амбициозните начинания от началото на петилетката и внедряването на нови технологии за увеличаване на производството в селското стопанство затрудняват сектора по места. При обсъждането на плана за социално-икономическо развитие на Старозагорски окръг през 1985 г. в отраслите селско и горско стопанство, постоянната комисия към ОНС констатира значително напрежение в плана. В него са заложили за изпълнение и онези натурални и икономически показатели, които не са реализирани през миналите години на петилетката. Всичко това налага да се увеличи производството на селскостопанската продукция, като в растениевъдството се предвижда ръст с 14%, а в животновъдството – с 5,7%.

Изпълнението на плана ще става за сметка на по-нататъшната интензификация на селскостопанското производство. Наред с това, през годината в окръга ще се реализират 138 задачи по внедряване на научно-техническия прогрес и челния опит за 10 778 000 лева, от които 15 задачи на национално равнище и 123 задачи на окръжно, от които по направление: 80 в растениевъдство, 32 в животновъдство и 26 в механизацията. Планът на горскостопанския комбинат е напрегнат, но има организация за неговото изпълнение. Има обаче известно несъответствие в раздела по селско стопанство, където завишението на натуралните показатели на производството на месо, мляко и други, селскостопанска продукция не съответства на обема. Даже да се изпълнят тези натурални показатели определеният обем на селскостопанската продукция няма да се изпълни. Това несъответствие следва да се коригира от ОАПС.

На второ място, спуснатият план да се засадят 16 000 дка нови насаждения също няма да се изпълни, поради обстоятелството, че преди години са направени големи засаждания, покрити са всички площи. Поради това ИК на ОНС трябва да направи предложение пред Министерството на горите да се намали плана за насажденията с 4 000 дка, с което ще има реално изпълнение от 10-12 000 дка.

По отношение на развитието на овцевъдството в окръга има неизпълнение на задачите от 1984 г. от страна на ОАПС. Грешките се повтарят и през 1985 г., за което се подготвя програма за излизане от това състояние. Нерешените въпроси и трудности пред общественото овцевъдство на окръга очертават тенденция на намаляване броя на овцете, на изоставане средната продуктивност на овцете от средните пока-

затели за страната, на повишаване материалоемкостта и трудоемкостта на овцевъдните продукти. Поради тези причини, през м. декември 1983 г. се приемат мероприятия за повишаване икономическата ефективност от овцевъдството през 1984 г. в окръга. Разработва се актуализирана програма за породната структура в окръга по аграрно-промишлени комплекси, конкретизирана по овцеферми. Въпреки това, планът за овчето мляко не е изпълнен с 275 т, на вълната – с 92 т.

Проблеми има и в производството на свинско месо. За 1985 г. на Окръжно предприятие за хибридни свине – Стара Загора е възложена задачата да произведе и предаде на държавата 5 800 т свинско месо в кланично тегло, което се равнява на 84 хил. бр. свине със средно живо тегло 102 кг. Спрямо плана на 1984 г. тази задача е в повече с 507 т., а спрямо изпълнението от същата година - повече с 400 т.

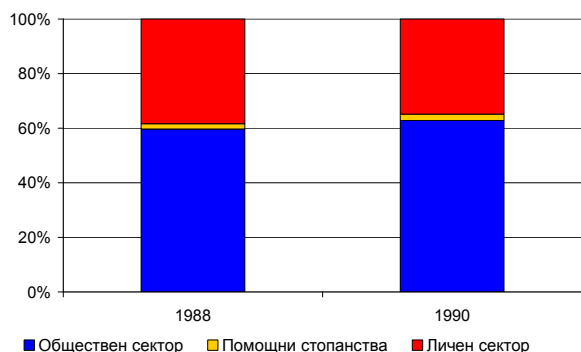
При отчета за ранните зеленчуци през 1985 г. се констатира трудности заради измръзване на растенията. Допълнително се изгражда асоциация между АПК и промишлеността в лицето на Обединени заводи да запаметяващи устройства, Завод по роботика „Берое“, Комбинат „Хидравлика“ в Казанлък, „Марица-изток“, който ще изгради 500-600 дка слънчеви оранжерии около Ст. Загора, Казанлък и Чирпан, с което „още по-пълно ще се задоволят потребностите от ранни зеленчуци.“ [2]. Вероятно се разчита, че ще са много по-рентабилни и поддържани от старата база, за да може наистина да се отговори на търсенето на свеж зеленчук на пазара през пролетта.

Практиката все по-категорично опровергава мегаломанските идеи на държавното ръководство за създаване на огромни производствени структури с голям бюрократичен апарат, сложна координация и еднотипност в производството. Националната партийна конференция (м. март 1984 г.) определя основните направления за усъвършенстване структурата на производството и решително подобряване на качеството. В редица партийни разработки и изказвания се обоснова необходимостта от изграждане на малки и средни предприятия на най-високо технологическо равнище, като елемент, оптимизиращ и допълващ структурата на крупното производство.

С разработване на програма, въз основа на опита за създаването на малки и средни производствени мощности чрез изнасяне на дейности в селата и създаване на сдружения по изпълнение на 22 ПМС (1981 г.) и 12 ПМС (1981 г.) и резултатите от направените проучвания в селищните системи, ОК на БКП и ОНС си поставят като главна цел:

През осмата и деветата петилетка чрез изграждане на малки и средни предприятия да се осигури допълване и развитие на изградената в окръга крупна материално-техническа база, повишаване ефективността на икономиката и решаване на социални въпроси чрез:

- ускорено внедряване на научно-техническите постижения, разкриване и внедряване на нови, авангардни и перспективни технологии и производства, които да позволят завоюване на нови позиции на международния пазар;
- повишаване качеството на продукцията и рентабилността ѝ;
- изграждане на нови малки мощности за развитие на структуроопределящите производства на окръга;
- преоборудване на съществуващите цехове с нова високопроизводителна техника;
- решително съкращаване сроковете за изграждане на обектите и откупуване на капиталните вложения;
- утвърждаване на перспективна номенклатура на изделията от местната промишленост и производство на висококачествени стоки за народно потребление;

Фиг. 1. Производство на месо, мляко, яйца и риба по сектори за 1988 г. и 1990 г. (в %)

От фиг. 1 и 2 се вижда, че необходимостта от увеличаване на разнообразието, количеството и качеството на хранителната продукция за населението все повече се компенсира по линия на самозадоволяването, а не от огромните производствени комплекси и за това показателите в перспектива са завишени.

Изводи и препоръки

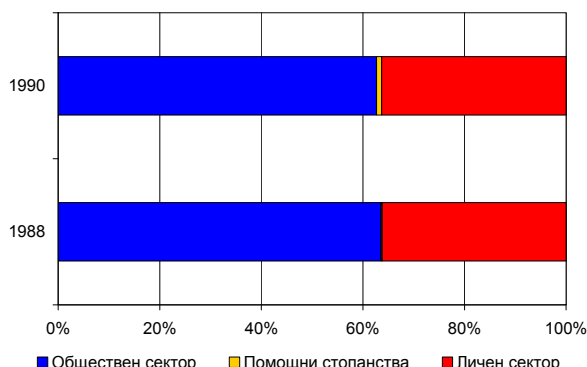
В условията на централно-планирана икономика, „властта“ планира и управлява икономиката. Основното в класическото понятие „социализъм“ е доминирането на обществената собственост върху средствата за производство. Развитие на реалния социализъм в източноевро-

- комплексно развитие на инфраструктурата на селищните системи и решаване на важни социални въпроси [3].

В преработвателната промишленост от селскостопански суровини се предвижда до Тринадесетия конгрес на БКП през 1986 г. да бъдат изградени малки и средни предприятия: за производство на сирене „Камамбер“, за производство на пастьоризирано мляко и извара, за производство на луксозен хляб тип „френска франзела“ и др.

Повечето предприятия са с пусков срок края на 1985 г., т.е. в навечерието на XIII^{-ия} конгрес на БКП. Числеността на предприятията е средно около 50 души.

През 1988 г. община Стара Загора приема мерки за осигуряване изпълнението на плана за научно-техническо и социално-икономическо развитие на общината през годината [4]. Чрез тях трябва да се достигне комплексно задоволяване потребностите на населението, като се създадат необходимите условия за изграждане на нови мощности за производство на стоки и услуги за населението и за самозадоволяване на населението с всички необходими селскостопански произведения.

Фиг. 2. Производство на плодове, зеленчуци и вярива за 1988 г. и 1990 г. (в %)

пейските държави довежда това положение, в края на 80^{-те} години до абсурд. Той носи генетични, а след това и придобити в еволюцията си ходове за саморазрушаване. Еволюцията в стопанското развитие през 80^{-те} години на ХХ^{-ти} век на България диктува тенденция към децентрализация чрез самоуправление; изграждане на крупни научно-производствени комплекси, субсидирани от държавата за авангардни технологии, стимулиране на частната инициатива и пазарните отношения чрез личните стопанства и изграждането на малки и средни предприятия и др. Всичко това са стъпки към либерализиране на икономиката и държавното управление с ед-

на единствена логика – пазарна икономика, частна собственост и демократична държава.

Литература

1. ТДДА, Ст. Загора. ф. 684. оп. 15. а.е. 677. л. 1, 14-16.
2. ТДДА, Ст. Загора. ф. 684, оп. 15. а.е. 525. л. 17-22, 23-25, 28, 31-33.
3. ТДДА, Ст. Загора. ф. 684. оп. 15. а.е. 679. л. 1-2, 26-30.
4. РИМ, Ст. Загора. 8СЗ-НА-1114-2. Мерки за осигуряване изпълнението на плана за научно-техническо и социално-икономическо развитие и бюджета на община Стара Загора през 1988 г. л. 1-2.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN BULGARIA IN THE 80S OF THE TWENTIETH CENTURY-POLICY AND PRACTICE

Veneta Gaydardzhieva
Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria

Abstract

In the middle of the twentieth century in industrialized countries it is believed that the technical and scientific and technological progress will help to prevent economic, social and environmental crises and ensuring sustainable development. This idea has been very well received in the then socialist countries. Today, sustainable development is a fundamental objective which is enshrined in the Treaty on European Union. The global economic and financial crisis has shown that it is essential in the long run. Sustainable development of agricultural production in the long term also refers to the official documents of state government in Bulgaria in 1989. In the 80-ies of XX century, when a crisis in the political system of socialism and central planning to seek re-ways sustainability of socio-economic development, in particular and agricultural production. Evolution in economic development in the 80 years of totalitarian Bulgaria dictate trend towards decentralization by government, construction of major research and production facilities, subsidized by the state for advanced technologies, stimulating private initiative and market relations through personal holdings and the establishment of small and medium companies and others. These are all steps towards liberalizing the economy and government, which is essentially necessary change and transformation to a new phase in the development of resistance.